

Brussel, 07/07/2014
Bureau Energieprojecten
Inspraakpunt conceptnotitie structuurvisie schaliegas
Postbus 23
2290 AA Wateringen
Nederland

Onze referentie: BL/SVD/14053

Uw referentie:

Betreft: Zienswijze Concept Notitie Reikwijdte en Detailniveau plan MER structuurvisie schaliegas

Geachte,

Bond Beter Leefmilieu Vlaanderen, de onafhankelijke federatie van meer dan 140 milieu- en natuurverenigingen in Vlaanderen, heeft met interesse kennis genomen van de 'Concept Notitie Reikwijdte en Detailniveau planMER structuurvisie Schaliegas' (hierna aangeduid als CNRD).

In de CNRD wordt enkel melding gemaakt van onderzoek op effecten van de schaliegaswinning op (Nederlands) nationaal en regionaal schaalniveau. Aangezien een deel van de te onderzoeken zones onmiddellijk grenst aan Vlaanderen is het echter niet onwaarschijnlijk dat de Nederlandse plannen ook grensoverschrijdende milieueffecten zullen kennen. Bovendien kan schaliegaswinning effecten hebben op het (Europese) klimaatbeleid. Bond Beter Leefmilieu wenst dan ook gebruik te maken van de mogelijkheid om een zienswijze in te dienen over de CNRD. Wij vragen daarbij uw aandacht voor de volgende punten.

Algemene opmerkingen

De nul-variant, een scenario waarin geen schaliegaswinning plaatsvindt, moet als volwaardig alternatief worden meegenomen binnen het plan MER. Bond Beter Leefmilieu wenst op te merken dat investeringen in schaliegas afgewogen moeten worden tegenover de noodzaak van een doortastende aanpak tegen de klimaatverandering. De vraag stelt zich dan ook of het als overheid nog te verantwoorden is investeringen in nieuwe

(onconventionele) fossiele brandstoffen toe te staan.

Uit de tekst van de CNRD blijkt echter dat er geen sprake meer is van een afweging óf er schaliegas gewonnen zou moeten worden in Nederland, maar enkel nog van de invulling van het hoe en waar van schaliegaswinning in Nederland. Dit ondermijnt de geloofwaardigheid van de plan-MER en de daarop gebaseerde besluitvorming. Gebrek aan maatschappelijk draagvlak blijkt overduidelijk uit de Nederlandse protesten rond de reeds geplande boorlocaties en de 167 gemeenten en 9 provincies zich hebben uitgesproken tegen schaliegaswinning op hun grondgebied. Bovendien hebben ook in Belgisch Limburg al verschillende gemeenten zich uitgesproken als steenkoolgasvrije gemeente.

Er moet daarom aantoonbaar voldoende gewicht gegeven worden aan de optie "geen schaliegaswinning in Nederland" als gelijkwaardige optie in het gehele traject van de structuurvisie. Alleen zo kan een gefundeerd besluit genomen worden. Dit is nu niet het geval. De alternatieven die in het CNRD worden onderzocht hebben alleen betrekking op de mate waarin gaswinning zal plaatsvinden en keuze van boorlocaties, terwijl de impact op leefomgeving en landschap van andere (meer duurzame) vormen van energiewinning, die onconventionele fossiele brandstoffen kunnen vervangen, daar niet bij wordt betrokken.

Alle onconventionele fossiele brandstoffen dienen onder de reikwijdte van het plan MER te vallen. In de CNRD ontbreekt een eenduidige definitie om welke delfstoffen het gaat. Er wordt gesproken over schaliegas en steenkoolgas maar er wordt niet aangegeven of andere onconventionele fossiele brandstoffen met vergaande gevolgen voor milieu en veiligheid, zoals schalie-olie en ondergrondse kolenvergassing ook binnen de plan-MER vallen. Bovendien is de CNRD onduidelijk, aangezien deze aanvankelijk spreekt over schalie- en steenkoolgas en verder in de nota enkel handelt over schaliegas. Alle onconventionele fossiele brandstoffen dienen zonder voorbehoud binnen de reikwijdte van de plan-MER gebracht te worden.

Nood aan een structuurvisie over het gebruik van de diepe ondergrond. De structuurvisie schaliegas zal worden opgemaakt alvorens de structuurvisie voor het gebruik van de diepe ondergrond gereed zal zijn. Dit is onlogisch. De winning van onconventionele fossiele brandstoffen kan andere gebruiksmogelijkheden van de ondergrond, zoals duurzame energie uit geothermie, immers sterk beperken. De structuurvisie voor de diepe ondergrond zou dan ook de structuurvisie schaliegas moeten voorafgaan en niet omgekeerd. Bovendien moet er daarbij rekening gehouden worden met potentiële interferenties met ondergrondse activiteiten op Belgisch grondgebied.

Nood aan onderzoek naar grensoverschrijdende effecten. De effecten van schaliegasontginning stoppen niet aan de landsgrenzen. Potentiële effecten op mens, milieu en omgeving in Vlaanderen en België dienen dan ook ten gronde te worden meegenomen (zie ook opmerkingen bij hoofdstuk 6).

Opmerkingen per hoofdstuk

Hoofdstuk 3: Afbakening Plangebied

Er wordt in de CNRD een zeer ruime invulling gegeven aan het plangebied. Er worden op voorhand een aantal gebieden uitgesloten, maar in de diepe ondergrond (vanaf 1000m onder het maaiveld) binnen de potentieel schaliegashoudende lagen worden geen gebieden uitgesloten. Deze invulling bedreigt de woonomgeving van velen, de schaarse natuur en de watervoorraden in Nederland en mogelijks ook in Vlaanderen. Wij vragen daarom in elk geval volgende gebieden uit te sluiten:

- Boringen in of dichtbij alle dicht bewoonde gebieden inclusief verstedelijkte gebieden, maar ook in of dichtbij kleinere woonkernen;
- Fracken onder drinkwaterwinningsgebieden, grondwaterbeschermingsgebieden en boringsvrije zones, ook beneden 1000 meter diepte. Er is geen enkel wetenschappelijk bewijs dat een bovengrens van 1000 m voor fracking voldoende bescherming biedt voor grondwatervoorraden die geschikt zijn voor drinkwaterbereiding. Integendeel, onderzoek uit de Verenigde Staten bewijst het tegendeel^[1]. Deze grens is geologisch gezien volkomen arbitrair.
- Boringen in alle natuurgebieden in Nederland (niet alleen Natura-2000 gebieden), inclusief natuurmonumenten en de Ecologische Hoofdstructuur.
- Boringen in of dichtbij zones met breuken in de diepe ondergrond, waar grote risico's bestaan voor lekkage van fracking vloeistof en geïnduceerde aardbevingen.

Hoofdstuk 4: Voorbeeldwinning

In de beschrijving wordt gesuggereerd dat het om slechts 13 boorlocaties met tot 10 putten per locatie gaat. Zelfs bij een minimale schaliegaswinning is een veelvoud hiervan nodig.

Bij de voorbeeldwinning wordt niet vermeld dat er naast boorlocaties, ook sprake zal zijn van de aanleg of verbreding van toegangswegen, en van de aanleg van gasbehandelingsinstallaties en pijpleidingen. Bovendien wordt gesuggereerd dat er na de boorwerkzaamheden geen geasfalteerd industrieel terrein overblijft. Dit is onterecht, in de praktijk zal zeker bij herhaald fracken de boorlocatie geasfalteerd moeten blijven. Daarnaast wordt niet aangegeven dat gedurende decennia registratie en monitoring nodig zal zijn van de

kwaliteit van de afdichting en behuizing van de duizenden boorputten, en herstel van (de gevolgen van) mogelijke lekkages na het verlaten van de winningsputten. Uit studies is immers gebleken dat het cement en de casings en fittings van de boorput vatbaar zijn voor lekkages. Daarbij is het ook onduidelijk wie de benodigde controles zal uitvoeren en wie zal instaan voor de nazorg (boven- en ondergronds) wanneer de gaswinning beëindigd is.

Hoofdstuk 5: Aanpak milieubeoordeling

In dit hoofdstuk ontbreekt een groot aantal aspecten die ook onderzocht zouden moeten worden.

Diepe ondergrond:

- De mate van geologische onzekerheid over de opbouw van de diepe ondergrond en het voorkomen van breuken die milieu-effecten kunnen beïnvloeden dienen ook in de MER te worden opgenomen.
- Hydrologisch onderzoek naar de diepe grondwaterstroming, de mate van contact tussen ondiepe (diepte drinkwaterwinningen) en diepe grondwatersystemen (> 1000 m – maaiveld) is een noodzakelijke voorwaarde om de korte en lange termijnrisico's van winning van onconventionele fossiele brandstoffen voor het grondwater te kunnen beoordelen. Zonder dergelijk onderzoek kan niet aangetoond worden dat de bovengrens van 1000 m voor toepassen van fracking, of welke bovengrens dan ook, veilig is.
- Er is te weinig bekend over migratiesnelheden, verblijfstijd en afbraak van de vele verschillende chemische stoffen die voor het fracken gebruikt worden, dan wel bij het fracken en bij gaswinning uit de schalie kunnen vrijkomen (zie ook bij bodem en water).
- Regelgeving rond het gebruik van stoffen ondergronds, ook bij conventionele boringen, dient in het onderzoek betrokken te worden.

Bodem en water:

- De opties voor verwerking van (chemisch en radioactief verontreinigd) afvalwater van schaliegaswinning, inclusief de ermee gepaard gaande kosten en energieverbruik mogen niet ontbreken. Hoe wordt daarbij omgegaan met radio-actieve stoffen in het afvalwater?
- Wat zijn de effecten van de gebruikte chemicaliën? Daarbij dient een duidelijk overzicht gemaakt te worden van de mogelijke impact van de te hanteren chemicaliën.
- (Tijdelijke) opslag en afvoer of verwerking van afvalwater. Niet enkel de samenstelling en kwantiteit van het afvalwater, maar ook de verwerking ervan dient onderzocht te worden.
- Is er bij de verwerking van afvalwater sprake van injectie in de diepe ondergrond? Zo ja, wordt dan het onderzoek naar het risico van geïnduceerde aardbevingen door afvalwaterinjectie meegenomen, inclusief de door deze aardbevingen veroorzaakte schade voor omwonenden en industriële activiteiten?
- Welke invloed heeft het watergebruik op de beschikbaarheid van water voor natuur, landbouw en drinkwater?
- Wat zijn de bronnen van het zand dat aan de frack vloeistof wordt toegevoegd, en betekent dat uitbreiding van zandwinning in Nederland, België of elders? Wat zijn de milieu-aspecten daarvan?
- Hoe worden na beëindiging van de productie de boorputten gemonitord op eventuele lekkages en wat zijn de kosten hiervan?

Woonomgeving.

- Luchtkwaliteit: alle emissies naar de lucht dienen aan de orde te komen, zoals vluchtige organische koolwaterstoffen, carcinogene stoffen, fijn stof en roet van zowel alle gaswinnings-activiteiten als het daarmee samenhangende verkeer. Hierbij

dienen ook de gezondheidsaspecten van deze emissies aangegeven te worden, en de kosten daarvan meegerekend te worden in de economische evaluaties.

- Effecten van toenemend verkeer op de verkeersveiligheid en veiligheid in de woonomgeving dienen meegenomen te worden.
- Het plan-MER dient ook een inschatting te maken van de mate waarin de boortoren en andere infrastructuren de landschapsbeleving beïnvloedt.

Natuur

Er vindt volgens de CNRD een beoordeling plaats van de effecten van schaliegaswinning op de natuur. Daarin dienen aspecten als habitatverstoring en verlies van biodiversiteit betrokken te worden, waarbij rekening gehouden moet worden met versnippering van natuurgebieden, verdroging en alle vormen van verstoring. Tevens dienen daarin economische aspecten van verlies aan natuur betrokken te worden: verlies van eerder gedane economische investeringen in natuurbehoud, verlies van kwaliteit van de woonomgeving en verlies van ecosysteem diensten zoals opname van CO₂ en positieve effecten van natuur op de volksgezondheid.

Landbouw

Landbouw ontbreekt als thema. Dit is vreemd omdat het zoekgebied vooral landelijk gebied betreft. De effecten op de landbouw en voedselveiligheid zouden dan ook als een apart thema onderzocht moeten worden.

Bij de beoordeling van alle milieu-effecten dient ook rekening gehouden worden met cumulatieve effecten: er moet rekening gehouden worden met het al bestaande verontreinigingsniveau in de omgeving en de verergering daarvan door schaliegasboringen en daarmee samenhangende activiteiten. Bovendien dienen voor alles milieuthema's ook grensoverschrijdende effecten in kaart gebracht worden (oa op het vlak van waterhuishouding, impact op breuklijnen, verkeer,.....),

Hoofdstuk 6: Aanpak verkenning nut en noodzaak

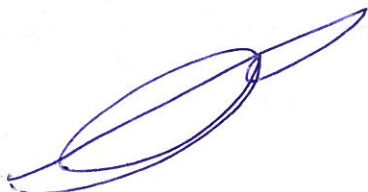
Dit - zeer summiere- hoofdstuk van de CNRD geeft aanleiding tot het vermoeden dat het alternatief 'geen schaliegaswinning' geen eerlijke kans krijgt. Er moet aantoonbaar voldoende gewicht gegeven worden aan de optie "geen schaliegaswinning in Nederland" in het gehele traject van de Structuurvisie. Bovendien moet de optie duurzame energie in plaats van schaliegas worden meegewogen. De voor- en nadelen van de verschillende alternatieven dienen daarbij op een eerlijke wijze tegen elkaar te worden afgewogen, waarbij alle aspecten, niet alleen directe financieel-economische aspecten aan de hand van een maatschappelijke kosten/baten analyse aan de orde komen (oa impact op vlak van CO₂ emissies, op ecosystemen, landbouwproductiviteit, toerisme en de opportuniteitskost verbonden aan de verdringing van andere schonere technologieën). Bond Beter Leefmilieu vraagt hierbij tevens een energiebalans op te maken met een berekening van de netto energie-opbrengst (Energy Return on Energy Invested) voor schaliegas. Daarbij dient het hele energieverbruik van de keten van productie, verwerking en transport van schaliegas, en

ook transport en verschillende verwerkingsopties van afvalwater, te worden meegenomen. Bovendien moeten de broeikasgasemissies -en in het bijzonder de methaan-emissies van schaliegas(ontginning) in rekening gebracht worden. Onderzoek wijst immers uit dat schaliegas klimaatschadelijker^[2] kan zijn dan steenkool, door de mogelijke methaanlekken bij de schaliegasontginning.

Tot slot wordt in dit hoofdstuk enkel melding gemaakt van het opstellen van een overzicht van de voor- en nadelen voor de Nederlandse samenleving, waarbij effecten op nationaal en regionaal schaalniveau in beeld worden gebracht. Het is echter niet onwaarschijnlijk dat de Nederlandse plannen ook grensoverschrijdende (milieu)effecten zullen hebben (oa op het vlak van water, gebruik van de ondergrond, klimaat,...). Deze grensoverschrijdende effecten dienen dan ook terdege (ook in de hoger gevraagde MKBA) mee in kaart gebracht te worden. De mogelijke impact op de breuklijnen in de Belgisch Limburgse ondergrond verdient daarbij bijzondere aandacht. Daarbij wensen we er op te wijzen dat er in Limburg omwille van historische mijnactiviteiten nu reeds problemen met grondverzakkingen zijn. Vanuit het voorzorgsprincipe moeten dan ook voldoende garanties ingebouwd worden om alle grensoverschrijdende grondlagen en formaties van verstoring te vrijwaren.

Bond Beter Leefmilieu verwacht met deze zienswijze bij te dragen aan een kwalitatief hoogwaardige en betrouwbare milieu-effect rapportage en een juiste en democratische beslissingsprocedure.

Hoogachtend,

Danny Jacobs

Directeur Bond Beter Leefmilieu Vlaanderen

Contact:

Sara Van Dyck, beleidsmedewerker energie

sara.van.dyck@bblv.be

0032 2 282 17 32

^[1] D.C. DiGiulio, R.T. Wilkin, C. Miller, G. Oberley, 2011: Investigation of Ground Water Contamination near Pavillion, Wyoming. Draft report. EPA, Office of Research and Development National Risk Management Research Laboratory, Ada, Oklahoma 74820 (een definitieve versie is tot op heden nog niet verschenen) en Osborn et al., Methane contamination of drinking water, accompanying gas-well drilling and hydraulic fracturing. Proceedings National Academy of Sciences, www.pnas.org/cgi/doi/10.1073/pnas.1100682108

^[2] Pétron, G., et al., 2014: A new look at methane and non-methane hydrocarbon emissions from oil and natural gas operations in the Colorado Denver-Julesburg Basin. *Journal of Geophysical Research*, doi: 10.1002/2013JD021272 en Karion, A., et al. 2013: Methane emissions estimates from airborne measurements over a western United States natural gas field, doi:10.1002/grl.50811. *Geophysical Research Letters*, 40, 4393–4397.

